Osmanlı'nın Son Döneminde Pontus Rumları

Büyük Güçler, Diaspora ve Silâhlı Kalkışma

Aydın Özgören

ÖTÜKEN

Dr. Aydın Özgören; 1977 yılında Trabzon'un Köprübaşı ilçesine bağlı Yılmazlar mahallesinde doğdu. Lisans eğitimini Selçuk Üniversitesi Tarih Bölümünde, yüksek lisansını Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlayan yazar, doktora eğitimini yine aynı alanda Fransa'nın önemli üniversitelerinden biri olan Strazburg Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Bu dönemde Fransa'da birçok arşiv çalışması gerçekleştirmiş ve bazı üniversitelerde konferanslar vermiştir. 2001 yılında araştırmacı ve konferansçı olarak Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı'nda başladığı çalışma hayatına, halen Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nda Uzman olarak devam etmektedir. Yazarın Türkiye'de azınlıklar, Cumhuriyet dönemi dış politika, Balkanlar ve yurtdışında yaşayan vatandaşlarımız üzerine birçok çalışması mevcuttur.

KISALTMALAR

bkz.	:	Bakınız
c.	:	Cilt
S.	:	Sayı
çev.	:	Çeviren
ed.	:	Editör
Yay. Haz.	:	Yayına hazırlayan
D.	:	Dosya
K.	:	Klasör
HTVD	:	Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
a.g.e.	:	Adı geçen eser
agm.	:	Adı geçen makale
s.	:	Sayfa
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
Yay. haz.	:	Yayına hazırlayan
Yay.	:	Yayınları
SHAT	:	L'Archive Château de Vincennes
CADN	:	le Centre des Archives Diplomatiques de Nantes
BCA	:	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BDİC	:	La Bibliothèque de documentation internationale contemporaine de Nanterre
AMAEF	:	Centre des Archives diplomatiques de La Courneuve
SHAT	:	Archives du Château de Vincennes

İçindekiler

Önsöz 13
Giriş 19

I. Bölüm
Geri Dönülmez Bir Yol

1.1. "Trabzon'dan Çıktım Başım Selâmet": Trabzon'un Ruslar Tarafından İşgali 69
1.2. Tehcir Edilen Gayrimüslimlerin ve Müslüman Savaş Muhacirlerinin Eski Yerlerine Yerleştirilmeleri 98
1.3. Mondros Mütarekesi Sonrası Değişen Dengeler 112

II. Bölüm
Milletlerin Kaderi Paris'te Tayin Ediliyor

2.1. Venizelos'un Büyük Yunanistan Hayali ve Propaganda 124
2.2. Paris'te İş Birliği 134
2.3. Pontus Hareketi Uluslararası Arenada 143
2.4. Sahneye Hrisantos Çıkıyor 160
2.5. Trabzon Üzerinde Amansız Mücadele: Pontus-Ermeni Konfederasyonu Plânı 183
2.6. Osmanlı Delegasyonu Paris'te 219
2.7. Sevr Antlaşması'na Doğru Diplomatik Çırpınışlar 229

III. Bölüm
Pontus Hareketi'nin Sonu

3.1. "İzmir ve İstanbul işgal edildi" Sıra Yarın Bize Gelecek 247
3.2. Trabzon'da Güç Mücadelesi: Hürriyet ve İtilafçılar-İttihatçılar-Milliciler 255
3.3. Silahlı Kalkışma-Yargılamalar ve Bastırma Harekâtı 276

Sonuç 317
Bibliyografya 323
Ekler 335

"Bize gülmeyi öğreten rahmetli
babam Ahmet Özgören'e
ve
dualarıyla her an yanımda olan
annem Meryem Özgören'e..."

Önsöz

Son Yıllarda bu konuya artan ilginin de tesiriyle Pontus meselesi ile ilgili birçok yayın ve akademik çalışma yapıldığı görülmektedir. Yapılan araştırmalara bakıldığında, konunun bütüncül bakış açısıyla incelenmediği ve çalışmaların genel resmi çizmekten uzak olduğu anlaşılmaktadır.

Pontus meselesi konjonktürel yani dönemin şartlarının ortaya çıkarmış olduğu bir hadise olmasına rağmen, bu olayın sosyolojisi XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar gitmektedir. Mesele, etrafındaki olaylardan etkilenmemiş bir süreç gibi ele alındığında sadece Birinci Dünya Savaşı sonrasında ve Millî Mücadele içerisindeki ortaya çıkmış bir hadise gibi görülmüş ve genel olarak konu bir "ihanet", "düşmanla iş birliği", "Megalo İdea" veya askerî birtakım operasyonlar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Yunanlılar açısından ise durum pek farklı değildir. Onlar da bu konuyu kendi kültürünü muhafaza etmiş, ekonomik ve zihinsel açıdan üstün bir halkın "barbar bir yönetimden" kurtuluş mücadelesi olarak görmek istemiştir.

Meseleyi tam olarak ortaya koyabilmek için bölgenin sosyolojik ve demografik gelişim sürecinin yanında yerel dinamikler ve konjonktürel olayların da incelenmesi gerekir. Örneğin Pontus Rumları'nın sosyal değişimini incelerken bölgenin uluslararası ticarete açılmasını, bölgede açılan dinî motifli okulların, azınlık basının ve okullarının Pontus Rumların da oluşturduğu sosyal değişimi, Osmanlı'daki millet sisteminin içerisinde kilise yapılanmasının Rumların benliklerini muhafaza etmedeki rolü, bölgedeki din önderlerinin karakterlerini

ve meseledeki rollerini, Osmanlı'da Avrupalılaşmaya yönelik atılımların azınlıkların her alanda temsilini nasıl arttırdığını, günlük hayatta kendilerine nasıl daha çok alan bulduklarını bilmek gerekir.

Pontuslu Rumlarda yaşanan bu değişimin yanında Yunanistan'ın kurulması, Ortodoks Rusya'nın bölgedeki etkinliğinin artması, büyük güçlerin bölgeye olan ilgisi, 1917 Bolşevik İhtilâli sonrası büyük güçler için Türklerin Kafkaslara doğru, Bolşeviklerin de güneye doğru inmesini engelleyecek ve bir tampon görevi görecek yerel toplulukların ön plana çıkması gibi dış faktörleri de hesaba katmak gerekir.

Meseleye büyük resmin çizilebilmesi için Balkan Savaşları'nın psikolojik etkisi ve bölgeye yönelik göçler, azınlıkların askere alınması, Birinci Dünya Savaşı ve Trabzon'un Ruslar tarafından işgali, Rumların zorunlu göçe tabi tutulması, savaş sonrasında eski yerlerine dönmek isteyen savaş muhaciri Müslümanlar ile zorunlu göçe tabi tutulan Pontus Rumları arasında yaşanan güvensizlik, açlık, hastalık ve ölümde bahsetmek gerekmektedir.

Mondros Mütarekesi sonrasında bölgenin silâhsızlandırılması, Batılı askerî gemilerin Karadeniz'de devriye atmalarının verdiği güvenle bölge Rumları arasında yaşanan kıpırdanma, mağlup İttihatçıların bölgeye gelip bölgesel direniş organizasyonlarına başlamaları, Millî Mücadele döneminde bölgedeki propaganda faaliyetleri, İstanbul ve Ankara Hükümetinin bölgedeki idarî ve askerî otoriteleri ele geçirme girişimleri, bölgedeki Hürriyet ve İtilafçılar, Milliciler ve İttihatçılarla Pontus Rum ileri gelenlerinin ilişkilerinin ortaya konulması meselenin bütüncül bir anlayışla incelenmesine yardımcı olacaktır.

Pontus meselesinin tam olarak ortaya konulabilmesi işinden sonra Türkiye'de bulunan Başbakanlık Cumhuriyet ve Osmanlı Arşivleri, TİTE, ATASE arşivleri, Millî Kütüphane ve TBMM Mikrofilm arşivindeki belgelerin elbette ki büyük bir önemi vardır. Ancak bu konuda sadece bu arşivleri temel ala-

rak hazırlanan araştırmaların her zaman bir ayağı eksik kalacaktır. Nitekim meselenin odak noktasında bulunan Trabzon vilayetinde konumuzu ilgilendiren dönemde birçok ülkeye ait konsolosluk ve ticarî acenteler mevcuttu. Yüzyıla yakın bir zaman, söz konusu yabancı misyonlar bölgenin istatistikî bilgilerinden, ticarî faaliyetlerine, cemaatler arası ilişkilerden bölge askerî ve sivil yöneticilerin karakterlerine ve gündelik olaylarına kadar notlar tutmuş ve kendi ülkesine bu bilgileri raporlar halinde göndermişlerdir. Bu açıdan söz konusu yazışmaların Pontus meselesinin ve dönem içerisindeki seyrinin anlaşılmasına katkı sağlayacağı muhakkaktır.

Bu çalışmamızda ağırlıklı olarak Fransız konsolosluk raporlarından, bölgede görevli askerî temsilcilerin yazışmalarından ve dönemin Batı basınında çıkan haberlerden yararlandık.

Bu kapsamda yaptığımız araştırma için 1987 yılında kurulan ve bünyesinde Fransa'nın yurt dışında açmış olduğu elçilik, konsolosluk, enstitü, yurt dışı kültür merkezleri ve Fransa'yı temsil eden uluslararası kuruluşlara ait yazışmaların arşivlendiği Nantes Diplomatik Arşivi Merkezi (le Centre des Archives Diplomatiques de Nantes/CADN) önem arz etmektedir. Fransa'nın bölge ile ticarî ilişkilerini başlattığı 1800 yılından -ara dönemlerle birlikte- konsolosluğun açık kaldığı 1941 yılına kadar bölge ile Fransa arasında bir yazışma trafiği gerçekleşmiştir. Özellikle döneme şahitlik eden ve CADN arşivinde muhafaza edilen Fransa'nın Trabzon Konsolosu Paul Lepissier ile işgal döneminde İstanbul'da Fransız Yüksek Komiseri Albert Defrance'ın yazışmaları, Giresun'da Fransız konsolos yardımcısı ve Messageries Maritimes et Paquet şirketi temsilcisi Nicola Collaro ve orduda Fransa'nın temsilcisi olan Mirzan ile Lepissier arasındaki yazışmalar konuyu anlamamıza şüphesiz katkılar sunmaktadır. Konumuz ile ilgili bu arşivde bulunan "Constantinople, Haut Commissariat, Trébizonde: 40, Ankara, Haut Commissariat puis Ambassade, Trébizonde:

25, Trébizonde, Consulat: 64, 65, 66, 69, 71, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80" numaralı klasörleri inceleme fırsatı bulduk.

Diğer yandan, çalışmalarımıza Paris'te bulunan Courneuve Diplomatik Arşivinde (Centre des Archives diplomatiques de La Courneuve) devam ettik. Söz konusu arşivde, konumuzla ilgili belgeleri içeren "Correspondance Politique et Commerciale 1914-1940, vol. I, A. Paix, Levant 1918-1929, série A, Turquie" isimli klasörleri inceledik.

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra İtilaf Devletleri, bilindiği gibi Anadolu'da çeşitli bölgelere olayları yakından takip etmeleri ve bölgenin silahsızlanmasını denetlemek için askerî temsilciler göndermiştir. Fransızların gönderdiği askerî temsilcilerinin yazışmalarının bulunduğu Fransa Kara Kuvvetleri Arşivinde de (Archives du Château de Vincennes/SHAT) çalışmalar gerçekleştirdik. Söz konusu arşivde 7 N 1649, 20 N 200, 20 N 1083, 6 N 196 numaralı klasörlerdeki belgelerden yararlandık.

Fransız arşivlerinden başka, Doğu ile alâkalı zengin kitap ve belgeleri raflarında bulunduran Nanterre Uluslararası Çağdaş Dokümantasyon Kütüphanesinde (la Bibliothèque de documentation internationale contemporaine de Nanterre/BDIC) çalışmalarımıza devam ettik. Ayrıca Fransa Millî Kütüphanesi (la Bibliothèque Nationale de France), Strazburg Kütüphanesi (la Bibliothèque Nationale et Universitaire de Strasbourg), Doğu Medeniyeti ve Dilleri Enstitüsü Kütüphanesi (la Bibliothèque de l'Institut National des Langues et Civilisations Orientales), Slav Etütleri Enstitüsü Kütüphanesi (la Bibliothèque de l'Institut d'Études Slaves) ve CUJAS Kütüphanesi'nde (la Bibliothèque Cujas) çalışmalarda bulunduk.

Bahse konu arşiv ve kütüphanelerde bulduğumuz belge ve kitaplar Pontus meselesi konusuna bize yeni pencereler açma fırsatını verdi. Örneğin bu arşivlerde 1919 yılında Paris Sulh Konferansına, Pontus Rumları'nın temsilcileri ve Ermeni heyeti tarafından sunulan memorandumların orijinallerini

bulduk. Daha önce akademik dünyada bu alanda yapılan çalışmalarda kullanılmayan bunun gibi birçok yeni belge ve yazışmaları çalışmamızda kullandık. Bu belgeler meselenin zaman içerisinde nasıl evrildiğini görmemize ve meselenin taraflarının tutum ve davranışlarını anlamlandırmamıza katkı sunmuştur.

Paris Sulh Konferansı sürecinde Paris basınında propaganda savaşlarının olduğu ve tarafların hedeflerine ulaşmak için basını bir algı oluşturma aracı olarak kullandığı bir gerçektir. Bu kapsamda 1919 yılı öncesini de kapsayan geniş bir basın taraması yaptık. Özellikle *le Figaro, le Temps, la Croix, l'Humanité, le Gaulois, le Matin* gibi dönemin gazetelerini inceledik.

Çalışmamız sadece Türk ve Fransız kaynaklarını kapsamamaktadır. Bu çalışmamızda kitabın kaynakça bölümünde de görüleceği üzere, Yunanca ve İngilizce kaynaklara da yer verdik. Özellikle Trabzon Rum Metropoliti Hrisantos Filippides'in hatıralarının yer aldığı *Trabzon Metropoliti Hrisantos'un Biyografik Hatıratı (1881-1949)* ve Hrisantos'un kaleme aldığı ve 1933 yılında yayınlanan *Trabzon Kilisesi* isimli kitaplarda verilen bazı belge ve ayrıntılar bizim için büyük resmi tamamlamamıza yardımcı olmuştur.

Çalışmamız, meselenin nihai resmini çizen ve tüm yönleriyle aydınlatan bir çalışma olma iddiasında değildir. Rus, İngiliz, Yunan ve Amerikan arşivleri, basını ve yazılı ve görsel dokümanları incelenmeden konunun tam anlamıyla açıklığa kavuşturulması söz konusu değildir. Ancak çalışmamızın meseleye yeni bir bakış açısı kazandırması ve araştırmacılara bu yönde bir kapı açacak olması, sarf ettiğimiz emeğin değerini artırmaktadır.

Bu çalışmanın bazı kısımlarında desteklerini esirgemeyen Strazburg Üniversitesi Türkoloji Eski Başkanı tarihçi Prof. Dr. Paul Dumont'a, araştırmacı-yazar İsmail Hacıfettah'a, Dr. Ahmet Tetik'e, her konuda yardımsever tavırlarıyla araştır-

mamızı kolaylaştıran ATASE Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, TBMM Mikrofilm Arşivi, Fransa Kara Kuvvetleri Arşivi, Nanterre Uluslararası Çağdaş Dokümantasyon Kütüphanesi, Courneuve Diplomatik Arşivi ve Nantes Diplomatik Arşivi Merkezi çalışanlarına teşekkür ederim.

Dr. Aydın ÖZGÖREN
Ankara-2017

Giriş

Genel Görünüm

Çalışmamızın Başlığında yer alan ve Osmanlı Devleti'nin son döneminde farklı anlamlar yüklenen "Pontus" kelimesinin etimolojisine baktığımızda, bu kelimenin antik döneme kadar gittiğini görmekteyiz. P. Minas Bijişkyan, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası* isimli eserinde, Yunanların Antik dönemde *Pontos* kelimesini Karadeniz için kullandıklarından bahseder[1]. Aynı şekilde Karadeniz'in güneyinde yaşayan yerlilerin de Pontuslu olarak isimlendirildiğini bildirir. Araplar bu bölgeyi *Bahr-i esved, Bahr-i Bundus,* Ruslar *Kızarne More,* Türkler ise *Bahr-i Siyah* olarak adlandırmışlardır. Asur kaynaklarında ise Karadeniz için *Pontus* kelimesi kullanılmaktaydı[2].

Tarihte ilk defa Ksenofon tarafından ismi zikredilen Trabzon, bu bölgenin en önemli merkezini oluşturmuştur. Karadeniz havzasının bu kısmı M.Ö. IV. asırdan evvel Orta Asya'dan gelen kavimlerce ele geçirildiği ve bu bölgenin ilk yerlilerinin Yunanlar olmadığı Alman araştırmacı Jakob Philipp Fallmerayer gibi birçok Batılı araştırmacı tarafından teyit edilmektedir[3]. Charles Texier ve Pupplewell

---

[1] P. Minas Bijişkyan, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1967, s. 1.

[2] Adem Işık, *Antik Kanaklarda Karadeniz Bölgesi*, TTK, Ankara 2001, s. 2.

[3] Jakob Philipp Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğu'nun Tarihi*, Yay. Haz. Celalettin Yavuz, İsmail Hacıfettahoğlu, TTK, Ankara 2011, s. 4, 5.

Pullan'ın kaleme aldığı *L'Architecture byzantine ou recueil de monuments des premiers temps du christianisme en Orient* isimli kitabın "Trabzon" ile ilgili bölümünde, "*Greklerce bütün tarihi olayları kendi ırklarına mal etmek, kendilerine muhalif kavimleri hiçe saymak hemen hemen daimi bir itiyattır. Bunun için Ksenofon'un Sinoplu kolonilerin Trabzon'da ticarethaneler kurmasından önce bu şehrin mevcudiyetini bilmez gibi görünmesine hayret edilmemelidir*"[4] cümlesi bugün bile bölgenin Yunan olarak gösterilmek istenmesinin altında yatan psikolojiyi ortaya koyması açısından ilginçtir.

Türkiye'de yapılan bölge ile ilgili arkeolojik araştırmaların azlığı ve bölgenin iklim koşulları nedeniyle bu dönemle ilgili pek az bilgi kalmıştır.

1914'te yayınlanmış olan *Hellénisation du monde antique*[5] (Antik Dünyanın Helenleştirilmesi) isimli çalışma, bu bölgeyle Atinalıların ilk ilişkilerinin M.Ö. V. yüzyılın sonuna rastladığından bahsetmektedir. *Antik Kaynaklar'da Karadeniz Bölgesi* isimli çalışmanın sahibi Adem Işık ise bölgenin M.Ö. VII. yüzyılda Helen görünümü almaya başladığını iddia etmektedir. İbrahim Tellioğlu, *Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler* başlığını taşıyan eserinde, Yunan dilinin kullanımının Karadeniz'de yaygınlaşmasının M.Ö. IV. yüzyıla kadar uzandığını ve burada yaşayan halkın dilleri ve kültürlerinin ise Bizans döneminde Helenleştiğini ileri sürmektedir. Yazar, Yunan dilinin baskın olması ve Hristiyanlık propagandası sonrasında sahil ve dağlık kesimde yaşayan çeşitli etnik unsura mensup halklar arasında farkın yavaş yavaş kaybolduğunu; bunun

---

[4] Charles Texier, Richard Pupplewell Pullan, *L'Architecture byzantine ou recueil de monuments des premiers temps du christianisme en Orient*, Londra 1864, s. 213.

[5] Chapot, G. Colin, A. Croiset, J. Hatzfeld, A. Jardé, P. Jougeut, G. Leroux, Ad. Reinach, Th. Reinach tarafından kaleme alınan çalışma 1914 yılında yayınlanmıştır.

sonucunda ise dağlık kesimde yaşayanların bir süre sonra Helenleştiğini iddia etmektedir[6].

Yunan Koloni Dönemi, Pers kökenli olduğu bilinen Pontus Krallığı, Roma ve Bizans hâkimiyeti, Orta Çağ'da kurulan Trabzon İmparatorluğu bölgenin tarihinin bir kısmını oluştursa da yeni dönem 1461 yılında II. Mehmet'in Tarbzon'un Fethi'yle başlamıştır.

Osmanlı topraklarına katılan Trabzon, fetihten sonra bir Sancakbeyi tarafından yönetilmiş, 1520 tarihine kadar idarî yönden bağımsız bir "uç sancağı" seklinde teşkilâtlandırılmıştı.

Trabzon bölgesinin fetihten sonra etnik, dinî ve demografik değişimi XVI. yüzyıla kadar ciddi oranda gerçekleşmemişti. Heat W. Lowry bu değişim ve dönüşümün 1520'li yıllardan sonra başladığını ifade etmektedir. Lowry'nin *Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi* çalışmasında, fetihten sonra stratejik öneme sahip bu şehirde, gayrimüslimlerin bir kısmının İstanbul başta olmak üzere başka kentlere sürüldüğü, Orta Anadolu ve Karadeniz yöresindeki kentlerden de Müslüman Türklerin buraya getirilerek bölgede İslamlaşma ve Türkleşme sürecinin ilk adımlarının atıldığı ifade edilmektedir. Lowry, Trabzon'a ait 1486, 1523, 1553 ve 1583 yıllarındaki sayımlar sırasında düzenlenmiş *Tapu Tahrir Defterleri*'ni dikkate alarak bu sürecin nasıl gerçekleştirildiğini açıkça anlatmaktadır. Lowry, şehrin bu değişiminde gayrimüslimlerin daha az vergi ödemek veya "mahalle baskısından" kurtulmak için din değiştirmelerinin de etkili olduğunu iddia etmektedir[7].

Etnik ve dinî görünümü değişen şehir, askerî ve siyasî kaygılarla dönem dönem bazı idarî birimlere dâhil edilmiştir. 1650'lerden sonra merkez kaza, Maçka, Sürmene, Of,

---

[6] İbrahim Tellioğlu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, Serander Yay., Trabzon 2004, s. 48.

[7] *A.g.e,* s. 138.

Rize, Çayeli, Giresun, Kesap, Kürtün, Yavabolu ve Tirebolu kazaları ile Torul nahiyesinden oluşan bir eyalet statüsüne kavuşmuştur.

Yaklaşık iki yüzyıl boyunca bu düzenlemeye göre idare edilen Trabzon eyaleti, Tanzimat'ın ilânından sonra merkez ve taşra teşkilâtında gündeme gelen değişiklikler bağlamında vilayete dönüştürülmüştür.

Osmanlı'nın toprak kayıpları, coğrafyanın büyüklüğü, nüfusun artması ve merkezden idarenin zorluğu gibi sebeplerden Trabzon vilayetinin idarî taksimatında dönem dönem bazı değişikliklere gidilmiştir[8].

1904 yılına gelindiğinde dört sancağa ayrılan Trabzon vilayeti 22 kaza ve 19 nahiyeden oluşmaktaydı[9]:

Trabzon Sancağı	Trabzon	Maçka, Yomra, Şarlı, Tonya
	Sürmene	
	Akçabat (Platana)	
	Vakfıkebir	
	Görele	
	Tirebolu	
	Giresun	
	Ordu	Piraziz, Keşap, Akköy
Canik Sancağı	Samsun	Kavak
	Fatsa	
	Ünye	Karakuş
	Terme	
	Çarşamba	
	Bafra	Alaçam

[8] Mehmet Okur, Veysel Usta "Karadeniz Bölgesi'nin Demografik Yapısına Dair Bir İnceleme", *History Studies*, Yıl: 2009, S. 1, s. 38-40.

[9] *Trabzon Vilayeti Salnamesi 1904*, ed. Kudret Emiroğlu, c. V, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı, s. 872, 873.

Lazistan Sancağı	Rize	Karadere, Mapavri
	Of	Kur'a-i Seb'a
	Atina	Hemşin, Vize
	Hopa	Arhavi
Gümüşhane Sancağı	Gümüşhane	Kohans, Yağmurdere
	Torul	Kürtün
	Şiran	
	Kelkit	

1910 yılında ise Canik Sancağı çıkartılan bir kanunla Samsun Merkez, Bafra, Çarşamba, Fatsa, Terme ve Ünye kazalarını içine alacak şekilde yeniden müstakil sancak haline getirilerek bu mutasarrıflığa bağlanmıştır. Bu tarihten itibaren Trabzon vilayeti[10]; Trabzon Merkez, Lazistan ve Gümüşhane olmak üzere üç sancaklı bir yapı olarak varlığını sürdürmüştür[11] **(EK-1)**.

Özellikle Anadolu'nun Türkler tarafından fethinin tamamlanması ve Bizans İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra, Anadolu'daki Rum Ortodoks dünyası birbirinden ayrı, yerel ve bazı durumlarda da tecrit edilmiş küçük kültür alanlarına ayrılmışlardı[12]. Şöyle ki Anadolu'da çeşitli bölgelerde yaşayan Rumlar kendi aralarında yaşayış, kültür ve dil açısından farklılık arz ediyordu. Örneğin İzmir ve Anadolu'nun Ege sahillerinde ve Kapadokya bölgesinin bir kısmında Rumlar Yunanca konuşurken, kuzeyde ise Pontus Rumları'nın Orta Çağ dönemine ait yöresel Romaik bir dilleri vardı. İç bölgedeki köylerde, özellikle Kapadokya bölgesinde ise, Yunan alfabesi kullanılırken,

[10] Her vilayette olduğu gibi vilayetleri valiler, sancaklar mutasarrıflar ve nahiyeler kaymakamlar tarafından yönetilmekteydi. Bütün memurlar İstanbul'a bağlı olarak görev yapmaktaydılar. (Vital Cuinet, *Turquie d'Asie*, c. I, Ernest Leroux, Paris 1892, s. 6.)

[11] Mehmet Okur, Veysel Usta *a.g.m.*, s. 38-40.

[12] Gerasimos Augustinos, *Küçük Asya Rumları*, çev. Devrim Evci, Dipnot Yay., Ankara 2013, s. 33.